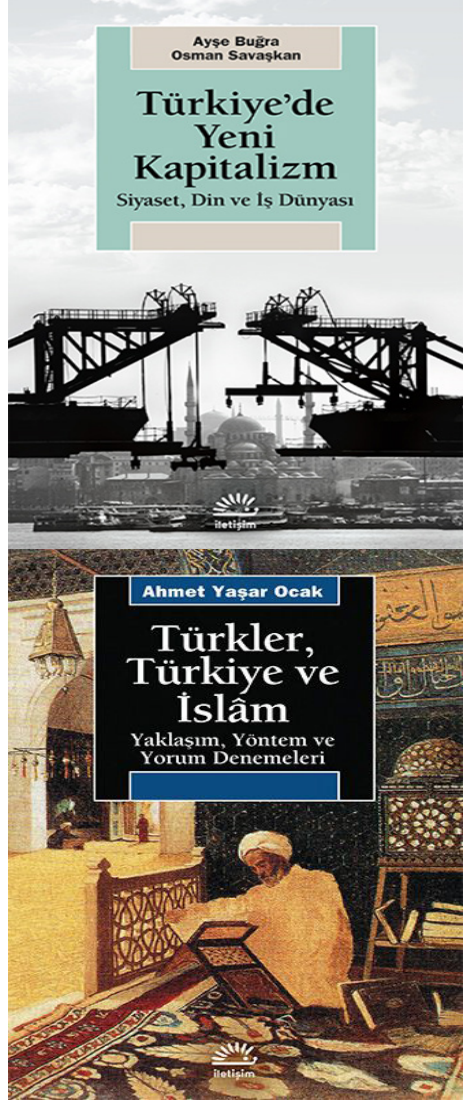

*Türkiye’de Yeni Kapitalizm ve Türkler, Türkiye ve İslam Eserlerinin Karşılaştırılmalı İncelemesi**

ŞEYDA NUR KOCA PEKER**

Bu çalışma Ayşe Buğra ve Osman Savaşkan tarafından kaleme alınan “*Türkiye’de Yeni Kapitalizm*” (2015) ve Ahmet Yaşar Ocak tarafından kaleme alınan “*Türkler, Türkiye ve İslam*” (2018) başlıklı eserlerin konuyu ele alış biçimi, yöntemi, yazarların yaklaşım biçimleri ve ele alınan konunun önemi üzerine karşılaştırmalı incelemesini sunmaktadır. Eserlerde Türkiye’de akademik ve siyasi tartışmalarda güncelliğini koruyan Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve muhafazakâr çizgisinden bahsedilmiştir. Genel bağlamda *Türkler, Türkiye ve İslam* adlı çalışmada tarihsel süreçte Türk kültürünün ve İslam dininin gelişiminin ve bütünleşik tek bir kültürel zemin içinde konumlanmasının altında yatan sebeplerin irdelendiği görülmektedir. *Türkiye’de Yeni Kapitalizm* adlı eser için siyaset, din ve iş dünyası eksenleri arasındaki güncel bağının kaynağı üzerinde yapılan bir eser olduğu söylenebilmektedir. Çalışmada kısmen farklı biçimlere ve içeriklere sahip olan bu eserlerin ayrı olarak değerlendirilmesinin ardından karşılaştırmalı analizinin sunulması amaçlanmaktadır.

Bazı ortak konulara değinilmesi bakımından birbirine yakın konuların ele alındığı *Türkler, Türkiye ve İslam* (2018) genel itibariyle günümüz Türkiye’sinin temel toplumsal meseleler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Millî ve etnik kültürel birikiminin dini değerler ile bütünleşmesi durumundan kaynaklanarak din veya kültür birikimi ayırımının yapılmasının zorlaşmıştır. Bu duruma bizatihi odaklanan *Türkler, Türkiye ve İslam* (2018) eserinin kültür ve inanç temelli toplumsal problemlere yoğunlaştığı görülmektedir. Bu eserde

* Geliş Tarihi/Received: 02.01.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 23.01.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.103.020>.

** Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, snkoca@beu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5707-202X>.

dinin toplumsal değışmelerin sonucunda kültürel değerlere için biçimde toplumsal pratiklere işlemiş olmasının etkilerine yer verilmiştir. Dinin toplumsal konumu halk tabanından yükselerek siyasal olarak araçsallaşmasının kaçınılmazlığı Ahmet Yaşar Ocak'a göre toplumun kültürel değerlerinin bağlı oldukları İslam dinine yakın pratiklerden kaynaklandığı görülmektedir.

Öte yandan güncel bir diğer sosyal problem ise din, siyaset ve iş dünyası içerisindeki ilişki düzeylerinin bir aradalığına karşılık gelmektedir. Ayşe Buğra ve Osman Savaşkan'ın kaleme aldığı *Türkiye'de Yeni Kapitalizm* (2015) başlıklı eserde kronolojik sıralama ile Cumhuriyet Dönemi'nden başlanılarak kapitalist tutum ve ilişkilerin toplumsal inanç ve siyasi yönetim temelinde sürdürüldüğü sunulmaktadır. Bu çalışmada, öncelik olarak milli kültürel hegemonya içerisinde konumlanan dinin kendi içerisinde toplumsal bir dinamik olarak değışiminin ele alınışını betimleyen *Türkler, Türkiye ve İslam* eserinin değerdirmesini sunulmaktadır.

1. Türkler, Türkiye ve İslam Eserinin İncelemesi

Ahmet Yaşar Ocak tarafından kaleme alınan bu çalışmanın nihai önemi eserin önsözünde kendisinin de belirttiği gibi; Tanzimat Dönemi'nden beri süregelen İslam dininin yanlış yorumlanması, yenileşmeye yönelik dinsel bağlardan uzaklaşmanın tercih edilmesi ve köktenci Batılı hareketlerin var olmasıyla İslam'ın şeklen uygulanma düzeyinde kalmasının yarattığı toplumsal problemlerin nedenselliğini ortaya çıkarmış olmasıdır. Osmanlı Dönemi sonrasında dini değerlerle bütünleşik bir toplumsal yapının gelişmemesinin yegâne nedeninin Batının toplumsal bütünleşmeyi ve ilerlemeyi engelleyen etkinliklerinden kaynaklandığı temel alınarak konunun işleniş bu varsayım üzerinden oluşturulmuştur. Şerif Mardin *Türkiye'de Din ve Siyaset* (2021) başlıklı eserinde bu durumun temel sebebinin olumsuz laiklik düşkünlüğünden kaynaklandığını belirtmiştir. Ocak (2018) söz konusu eserinde, dinin Türk toplumlarında tarihsel süreçte konumu irdelemiştir ve dinin siyasallaşan İslam olan toplumsal konumu üzerinde örnekleri sunulmuştur. Bu çalışmaya göre, Türkiye'nin toplumsal problemlerinden biri olarak din ve siyaset eksenli kutuplaşmanın kaynağının tarihsel birikimin yorumlama ve dinin yaşayış biçiminden kaynaklandığı söylenebilmektedir.

Bu eserin bölümlerinin her birinin ayrı olarak yayımlanmış dergi makalelerin derlenmesinden oluşturulduğu görülmektedir. Çalışmada konunun tarihsel bir zeminde, tartışmalı bir üslupla ve teorik yöntem benimsenerek ele alındığı anlaşılmaktadır. İnanç mekanizmasının sosyo-kültürel boyutta Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmesinden ve aktüel boyutunda günümüzde var olan *tekke* ve tarikatların İslam dini içerisinde olması gerekenin ötesinde bir kimliğe bürünmelerinden bahsedilmiş olması günümüz toplumsal problemlerinin anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Öte yandan toplumsal gelişmelerden kaynaklanan Batı toplumlarında İslam karşıtlığının temel sebeplerine değinilmesi bu alanda yapılacak çalışmaların önünü açacak nitelikte olduğu söylenebilmektedir.

1.1. Türkler, Türkiye ve İslam Eserinin Konusu ve Özetlenmesi

"*Türkler, Türkiye ve İslam*" başlıklı Ahmet Yaşar Ocak tarafından kaleme alınan ilk baskısı 2016'da yayınlanmış olan 208 sayfadan oluşan eserde ilk olarak günümüz Türkiye'sine kadar dinin gelişiminden ve kültürel bir kimliğe büründüğünden bahsedilmiştir. Ocak, çalışmasını okuyucunun kültürel düzeylerinin farklılıklarını göz önünde bulundurarak açık bir dille kaleme almıştır. Günümüz toplumunda Türk kültürü ve İslam dininin geleneğinin birbiri içine geçmiş bir görünüme sahip olmasının altında yatan nedenselliği ortaya çıkaran bir amaç içerdiği söylenebilmektedir.

Eserde temel mesele olarak dinin toplumsal değişimlere göre halk dini İslam'dan siyasallaşan İslam dinine göre değişim geçiren konumu tarihsel bir zeminde ele alınarak analiz edilmiştir. Eserin “Tarih Boyunca Türkler ve Dinler” başlıklı ilk bölümünde dinin toplumsal konumunun değişimleri üzerinde durulmuştur. Dinin inanç temeli olması nedeniyle tüm toplumsal yapılar üzerinde olan konumu toplumsal dayanışma ve bütünlüğün temel gereği olduğundan bahsedilmiştir. En eski Türk toplumlarında bile var olan inanç meselesinin toplumsal yapıları, ilişkileri ve eylemleri ne derece belirleyici olduğu dinin üç boyutta incelenmesi gerektiğini göstermiştir. Yazar, toplum sisteminde dinin konumunun tarihi, kültürel ve aktüel boyutta ele alınması gerektiğinden bahsetmiştir. Dinin ve dini pratiklerin toplumsal konumu, tarihsel boyutta Ahmet Yaşar Ocak'a göre İslam dininin Türklerin İslam öncesinde bağlı buldukları inançlara ve pratiklere göre kabullenildiği ve benimsendiği ifade edilmektedir. İslam öncesi Türk topluluklarının İslam dinine benzer biçimde tek tanrılı bir dine sahip olmaları, tanrının yüceltilmesi ve yeryüzünde benzerinin olmaması inançlarının hâkim olması İslam'ın tarihsel süreçte gelişiminin hızlandırdığını belirtilmektedir. Bağlı buldukları dinsel kimliklere bakıldığında Türklerin Orta Asya'dan itibaren dini inançları sosyo-kültürel yapısallıkta kültürel ve geleneksellik kazanmıştır. İslam öncesi dönem ile benzerlikler dolayısıyla günümüz toplumsalında iki ayrı toplumsal değer olarak dini inanç ve milli kültürel birikim, siyasallaşan İslam anlayışı ile dinin aktüel boyutunda konumlanmasına sebep olmuştur.

Tarihsel süreçte Türklerin İslam yorumunun çoğunlukla belli kalıplar altında konumlandığı belirtilen eserde, dinin toplumsal kurumlardaki hegemonik konumu dinin inanç olgusu olmasından öte bir boyutta ele alınması gibi bir algının problematiğinden bahsedilmiştir. Günümüzde de yaygın olarak dinin toplumsal ilerlemeyi engellediğine yönelik bir algı söz konusudur. Esere göre, Osmanlı Döneminde çöküşün dinin toplumsal egemenliğinden kaynaklandığını ve Batı'nın ulaştığı gelişmişlik seviyesine ulaşamamış olmanın dinin toplumsal hakimiyetinden kaynaklandığına yönelik varsayımlar günümüz toplumunda Batıcı ve İslamcı olarak ikiye bölünmüşlüğe sebep olmaktadır. Günümüz modernleşme sürecinde etkin bir konumda olan laisizm ve İslamcılık arasındaki karşıtlığın temellerinin bu sebeple başladığı söylenmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak, Türk tarihinde İslam'ın toplumsal konumunu dinin yaşayış biçimleri bağlamında dört başlık altında ele almıştır. İslam dininin tarihsel süreçte değişen toplumsal yapılara göre dinin algılanış biçimlerini “halk İslam'ı”, “kitabi İslam”, “tasavvufi İslam” ve “siyasallaşan İslam” olarak kavramsallaştırmıştır. Dinin Türk toplumunda kabul edilışinden beri bu kavramsal sıralama içerisinde dinin toplumsal konumu değişim göstermiştir. Son aşama olan siyasallaşan İslam'a II. Abdülhamit Dönemi'nde Tanzimat'ın getirdiği köktenci batıcılığa karşı tepki olarak Panislamizm politikası örnek verilebilmektedir. Bu kitapta, Panislamizm politikasının siyasallaşan İslam örneği olarak Osmanlı'da önceki dönemlerden ayırıcı bir nitelikte olmasının sebebi dinin konumunun toplumsal korunumu içerisinde ıslahatçı ve yenileşmeci bir anlayışa sahip olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Söz konusu Panislamizm hareketinin siyasallaşan İslam anlayışı içinde dinin mâni-i terakki olmadığından bahsedilmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak, günümüzde siyasallaşan İslam'ın örneklerinden birinin 1979 İran Devrimi ile küresel çapta dikkatleri üzerine çekerek İslam karşıtlığı olarak kavramsallaşan İslamofobi'nin yükselişine sebep olduğundan bahsetmiştir. Yazar, İran Devrimi'nin küresel çapta yansımalarının “İslam'ın yeniden dirilişi” biçimi olarak tasvir etmiştir.

Dinin toplumsal konumunun ve algılanış biçiminin eserde, İslam'ın tam anlamıyla Halk Müslümanlığı biçiminde yaşanılmasının son Osmanlı medreselerinde taşra uleması ve Cumhuriyet rejiminin yaşağına rağmen gizli gizli devam eden tarikatçı, tasavvufi İslam biçiminin siyasal, ideolojik olarak araçsal bir konuma getirildiğinden bahsedilmektedir. Siyasallaşan İslam'a karşıt 1960'larda gelişen Marksist aydın kesimin Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet sonrasında da dinin toplumsal gelişmeyi engellediğine yönelik tavrı benimsemiştir. 1990'lı yıllardan sonra İslami devlet anlayışının gelişim gösterdiğinden bahseden yazar, günümüzde siyasallaşan iktidarın modernleşmeci bir İslam geleneği içinde örneklerinin mevcut olduğu görüşündedir.

Yazar, Türkiye'de toplumun giderek Laikler – Müslümanlar veya Atatürkçüler – Şeriatçılar olarak ikiye bölünmüşlük görüntüsünün asıl sebebi olarak İslamsız Batılılaşma ideolojisi ile muhafazakâr ve aynı zamanda çağdaşlaşmayı önceleyen kesimin mevcut olmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. İslam'dan laik milliyetçiliğe olan dönüşümün Cumhuriyetin ilk zamanlarında dinin siyasi ve toplumsal görünümü üzerinde yapılan etkinliklerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Yazar günümüzde “laiklikten ödün verme” ve “dini siyasete alet etme” (Ocak, 2018) gibi algılarının yaygın olduğunu ifade etmiştir.

Yazara göre “Türkiye Müslümanlığı” olarak yaygın bir anlayış vardır ki bu anlayış dinin geleneksel kültürünün bir parçası olarak görünümünü sunmaktadır. Öte yandan dinin kamusal alandan tecrit edilmişliğinin de görünümü söz konusudur. Çalışmada, İslam dininin yaşayış biçimlerinden vicdani bir inanç ve ibadet konumunda kalmasını yansıtan “Kemalist Müslümanlık” olarak ifade edilen bir görünümünün var olduğunu ifade edilmiştir (Ocak, 2018).

Öte yandan eserde İran Devrimi ve birçok gelişmeden kaynaklanan İslam karşıtlığı “radikal İslam” gibi kavramların oluşmasını sağladığından bahsedilmiştir (Ocak, 2018). Fakat aynı zamanda başka bir fikirsiz bütünlük içinde “*fundamentalist* İslam” kavramının var olduğundan söz edilmiştir (Ocak, 2018). Son olarak yazar, dinin toplumsal konumunun ve İslam'ın yaşayış biçiminin günümüzdeki görünümü kimileri için pasif bir inanç, kimileri için yalnızca ibadetlerle kalan bir kült ve ahlak temeli, kimileri için de bunlara ilaveten siyasal bir rejim ve ideoloji olarak yansımaları mevcut olduğu görüşündedir.

2. Türkiye'de Yeni Kapitalizm Eserinin İncelemesi

Türkiye'de kapitalist gelişim düzeyinin günümüzde halen daha tamamlanmamış, özel teşebbüsler halinde uluslararası piyasaya eklenememiş olduğu görülmektedir. Bu durumun altında yatan sebeplerin kuşkusuz devlet temelli ekonomik yapıya sahip Osmanlı Dönemi'nden kaynaklanan tarihsel yapılanma ve Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında ekonomiyi güçlendirmek amaçlı devletleştirme politikalarının mevcut olmasıdır. Temel nedenlerden biri olarak tarihsel süreç içinde özel mülkiyetin gelişmemiş veya çok az gelişmiş olmasından kaynaklandığı söylenebilmektedir.

Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarından itibaren iş dünyasının gelişmesi yönünde atılan adımların tümü siyasetin, dinin ve ekonominin bir aradallığını engelleyecek düzeyde kapitalist sistemi mümkün kılamamıştır. Ulus-devlet inşa sürecinde yerleşme yönünde atılan adımlar devlet bekası için ekonominin ve özel mülkiyetin milli sınırlar içinde kalmasına sebep olmuştur. Kapitalist oluşumun siyaset ve dini unsurlar ile bir arada gelişiminin kaleme alındığı bu çalışmada tarihsel süreçte gelişimine yer verilmiştir. Bu bakımdan eserin önemi tarihsel süreç içinde Batı toplumlarına benzer kapitalist oluşumlara sahip olamamış toplumsal düzenin nedenselliğine odaklanması oluşturmaktadır.

“*Türkiye’de Yeni Kapitalizm*” başlıklı Ayşe Buğra ve Osman Savaşkan tarafından kaleme alınan 2015 yılında yayınlanmış 296 sayfadan oluşan bu eserde, Türk iş dünyasında siyasi ve dini unsurların desteği ile burjuvazinin oluşum sürecinde meydana gelen dinsel kimliğin ön plana çıkarıldığı partileşme ve dernekleşme süreçlerinin analizi yapılmıştır. İş dünyası üzerinde gelişmelere bağlı olarak kitap beş bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde ilk olarak Cumhuriyet döneminde meydana gelen ekonomik ve kültürel gelişmeler ele alınmıştır. Osmanlı döneminden süregelen dini yönetim biçiminin sekülerleşme yönünde gelişen adımlara ve reddi miras denilebilen Osmanlı döneminin ekonomisine dair oluşumlara sınır çekilerek özel mülkiyetin gelişmesi amacıyla devletleşme yolunda ilerlemenin ekonomik iyileşme politikası olarak dönemin siyasi yapılaşmalarına göre özerklik gösterdiği söylenebilmektedir. 1950’li yıllara gelindiğinde küresel kapitalist piyasada konumunu gösteren Türkiye analizine yer verilmiştir. Dönemin siyasi yapısından kaynaklanan dinin toplumsal yapılardaki konumu ekonomi sistemi üzerinde de etken konumda olmuştur.

Kitabın ikinci bölümünde sonrası Türkiye’de ekonomi ve dinin değişen konumu ele alınarak siyasi gelişmelerden ötürü devletleşme çizgisinden ayrı bir konumda yer alamayan ekonomik sisteminin siyasi hareketler ile farklılaşan çizgisine yer verilmiştir. Dönemin en belirgin unsuru olarak sekülerleşme yönündeki adımların ötesinde ekonomi ile yapılaşan dini unsurların tarikatların yerleştiği görülmektedir. Öte yandan dönemin siyasi yapısı bu görünümüne benzer biçimde gelişerek ekonomik buhran döneminin devlet eliyle yönetilmeye çalışıldığı görülmüştür.

Üçüncü bölümde devletin özelleştirme politikalarına yer verilerek kapitalizm temelli ekonomik iyileşme adımların var olduğu görülmektedir. Büyük şirketler, vakıflar ve sivil kuruluşlarla bir arada gelişme gösteren yeni siyasal iktisadın yapısallığına değinilmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise dinin toplumsal etkisini ön plana çıkaran yaklaşımlarının var olduğu, yerelleşme içinde İslam’ın stratejik konumunun yönünden bahsedilmiştir. Çalışmanın farklı illerde din eksenli ekonomi ve siyasi yapılaşmanın incelenmesi yönünde saha araştırmaları ve kurum ve kuruluşların veri kaynaklarının kullanılarak hazırlandığı görülmektedir.

2.1. *Türkiye’de Yeni Kapitalizm* Eserinin Konusu ve Özetlenmesi

Ayşe Buğra ve Osman Savaşkan’ın kaleme aldığı bu çalışmanın nihai konusunu Cumhuriyet Döneminden itibaren ekonomik kalkınma politikalarının ve iktisadi faaliyetlerin siyasi ve dini konumlamaları ile gelişen sürecin analizi oluşturmaktadır. İlk bölümde Cumhuriyet döneminde ulus-devlet inşa süreci ile yerel düzeyde konumlanması bakımından çakışan özel sektörün gelişimine yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren istikrarsız ekonomik modelleri ile özel sektörün oluşumu geri planda kaldığı belirtilmiştir. Öyle ki erken dönem kapitalizminin gelişmemesinin kaynağı olarak ekonomik zarara uğramış bir imparatorluk döneminden sonra para akışını sağlamakta zorluk çeken yeni bir ulus-devlet inşa sürecinde ekonomik iyileşmenin kamu iktisadi teşebbüslerle sağlandığı fikrinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Devletleştirici politikalar içerisinde vergiler ile kazanç temelini oluşturan ekonomik model 1960’lı yıllara kadar sürdürüldüğü görülmektedir. 1960 yılı ve sonrası ekonomik gelişim genel itibarıyla alınan borçlar ve özelleştirme politikaları ile konumlanarak kapitalist bir toplum tipolojisinin oluşumuna geç de olsa başlanıldığı görülmektedir. Sanayileşmenin geldiği 1930’larda yapılan

devlet müdahalelerinin sınırlarının belli olmaması toplumun iktisadi tabakalaşmanın var olmadığı biçimde görünümünü sağlamıştır. Sınıfsız ve komünal denilebilen toplumun içinde kapitalist üretim biçimlerinin hakimiyet sağlamaması İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar sürdürüldükten sonra Marshall Planı adında dış borçlanma ile devlet içinde özel sektörün gelişimi kuvvetlenmiştir. 1950'lerin başında ticaretin serbestleşmesi kapitalizmin gelişimine ortam hazırlamış olsa da ekonomik yapısal olarak geri planda kalmış toplumun dışa bağımlı ülke olmasının kaçınılmaz olmasına sebep olmuştur. Eserde 50 yıllık süreçte devlete bağlı ticari faaliyetlerden ayrılan iş dünyasının 1960'lardan sonraki görünümü, siyasi gelişme ve askeri darbelerden dolayı devletin ve siyasetin ayrı bir kolu olarak devlet bünyesinde iç faaliyetlerini gerçekleştirdiği belirtilmektedir.

1960 ve sonrası iş dünyası özel sektör odaklı gelişme gösterse de dönemin siyasi gelişmeleri çerçevesinden iktidar ile uyumlu ekonomik faaliyetlerin sağlandığını söylemek mümkündür. Ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra kültürel modernleşmesi ve Türk burjuvazisi de aynı yönde gelişim göstermiştir. Çalışmada iş dünyasındaki gelişimin siyasallaşmasının ardından 1980 ve sonrasında siyasallaşan İslam ile bir arada iktisadi faaliyetlerin mevcut olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı toplum yapısında olduğu gibi 1980 ve sonrasında toplumsal sistemlerin yürütülmesi tekeline sahip yönetim biçimi görünümünün aldığı söylenebilmektedir. Ulus-devlet inşa sürecinde sekülerleşme yönünde atılan adımların 1980 sonrası siyasallaşan İslam ile toplumsal yapıda değişimlerin radikal değişimlerden öte politik olarak ilerlenmesi nedeniyle amacını sağlayamadığını ifade edilmiştir. Siyasallaşan İslam'ın Millî Görüş Hareketi adı altında parti hareketi olarak temellendiği belirtilmektedir. Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (2016)* gerekliliğinin benimsendiğine yönelik ifadelerle sahip hareketin tek gerçeği olarak modernleşmenin siyasallaşan İslam gerçeği ile sağlandığı belirtilmiştir.

Eserde göre siyasallaşan İslam çizgisinde belirlenmiş iktisadi faaliyetlerin yeri, İslam'ın siyasal iktisadi ve ilişki sermayesi olarak dinin konumu toplumsal yapıda temel bir alanı kapsamaktadır. 1980 yılı ve sonrası ekonomik gelişmenin büyük oranda sebebini KOBİ faaliyetleri oluşturmuştur. Cumhuriyet tarihinden itibaren ilk kez KOBİ faaliyetlerinin yükselişe geçtiği belirtilmiştir. Özel sektörün gelişimi üzerinde yapılan çalışmaların siyasal iktisadın oluşmasını sağladığı söylenebilmektedir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizi sonrası değişen iktidar partisi ile bir dizi reform hareketi sağlanmıştır. İyileştirici politikalarından biri olan özelleştirme çalışmalarının kamu ihalelerin yasalaşması ile başladığı belirtilmiştir. Kapitalist sermaye rekabetinin kamu ihaleleri ile uluslararası rekabete ortam hazırlamış olması vergilerin arttırmasını sağlamış olsa da devletin sermayesine dahil olan ihaleler ile dışa bağımlı bir hale getirmiştir. İktidarın modernleşme çabaları içerisinde üretim ilişkileri geliştirme yönünde adımları devlet-özel sektör birlikteliğinin görünür biçimde gelişmesine sebep olmuştur. Sermaye birikimi amacıyla yabancı yatırımcılara açılan enerji kaynaklarının para akışını sağladığını göstermiş olsa da üretim ilişkilerinde yabancı kaynaklı olması sebebiyle millî üretim gücünü düşürdüğü söylenebilir. Cumhuriyet döneminden itibaren iş dünyasında gelişmenin devlet eliyle olduğu görülmüştür. AKP döneminde ise hükümet-iş adamı ilişkilerindeki örüntülerle geliştiği ifade edilmiştir.

Çalışmada AKP döneminde hatırı sayılır girişimci özel sektör çalışanları ile hükümetin ilişkilerinin önem kazandığı ifade edilmiştir. Özel sektörün gelişmesinde kamu ihalelerin önem kazanması ve hükümet-özel sektör ilişkilerine birçok örnek sunulmuştur. Bunlardan biri de kamu ihaleleri ile enerji üretim ve dağıtımının özelleştirilmesidir. Özel sektör ile ilişkilerin çoğunlukla aile bağları çerçevesinden geliştiği belirtilerek özel sektörde sermaye birikiminin devamlılık göstermesi amacıyla siyasi partikülarizmin oluştuğu belirtilmiştir. Bu durumun en iyi ifadelerinden biri olarak şu alıntıya yer verilmelidir: “Türkiye’de iş adamları her zaman, siyasi otoritenin düşmanlığını kazanmamak için çaba harcamışlardır” (Buğra – Savaşkan, 2015).

Yazarlara göre siyasallaşan İslam artık ekonomik kurumların ve değerlerinin yeniden tasarlanmasını sağlayan çok kültürlülüğü önceleyen bir medeniyet projesi olarak süregelmektedir (Buğra – Savaşkan, 2015). Özel sektör gelişiminin ve kapitalist üretim biçiminin meşrulaştırıcı unsur olarak dini ilişkiler bütününe bakıldığında İslam hukukunda yer almayan ekonomik gelişmeleri de içinde barındırarak hayır ve bağış faaliyetleri ile İslami ekonomik modelin meşrulaştırdığı söylenebilmektedir. Tahayyül edilen İslami düzenin Batı kapitalist düzeni olan kapitalizmi bencilce para kazanma içgüdüsüne dayandıran, çatışma hali yaratan ve sınıfsal farklılığa yol açan düzenden farklı biçimde yerleştiği açıktır. Kitapta ise İslami ekonomik düzenin dernek ve hayır kurumları ile bütünleşik görünümüne yer verilmiştir. Bu kitapta İslam kaynağı farklı ekonomik yapılaşmalarda kültürel kimliği güçlendiren ve ilişki ağları sağlayan bir ortam hazırlamakla birlikte siyasallaşan bir unsur olarak toplumsal kutuplaşmalara da sebep olduğu ifade edilmektedir.

Son olarak kitabın sonuç kısmında Türkiye’de bir devlet kapitalizmi varlığının denendiği belirtilerek kapitalizmin kültürel ve dinsel kaynakları çerçevesinden Batı kapitalizminin dışında bir ekonomik ilişki ve üretim biçimlerinin var olduğu belirtilmiştir. Siyasallaşan İslam’ın ekonomi ve siyasi partiler arasındaki ilişkilerin kutuplaşmasına sebep olmasının toplumun genelinde çatışma ve gerilim yarattığından bahsedilmiştir. Kitapta aynı zamanda dini kimliğin siyasi ve iş dünyasında ilişkilerin uyumunu sağlayan kaynak olduğuna yer verilmiştir. Fakat farklı dini cemaatlerin bir arada yaşadığı bir toplum olduğu düşünülürse farklı dini kimliklere sahip kişilere karşı kutuplaştırıcı ve ayırt edici bir unsur olduğuna yer verilmiştir. Türkiye’de son 30 yılda meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmelere göre burjuvazi kimliğinin “Muhafazakâr Müslüman burjuvazisi” olarak tanımlanabilir hale geldiği belirtilmiştir.

Karşılaştırmalı Analiz ve Sonuç

Bu çalışmada, *Türkler, Türkiye ve İslam* ve *Türkiye’de Yeni Kapitalizm* eserlerinin temel problematiği, konunun ele alınış biçimi, eserlerin önemi ve özetlenmesi sunulmuştur. Toplumsal kutuplaşmaya ve çatışmaya yol açması bakımından Türkiye’nin güncel toplumsal problemi olarak din, ekonomi ve siyaset kavramsal üçlü ile toplumsal sistemlerinin işleyiş biçimlerine odaklanılarak ilişkilerin çözümlenmesine yer verildiği görülmüştür. Temel olarak dinin yorumlanış biçimine, siyasallaşan İslam çizgisine ve iş dünyası-hükümet ilişkileri çerçevesinden toplumsal ayrışmaların sebepleri ve gelişimi üzerinden konunun ele alındığı görülmektedir. *Türkler, Türkiye ve İslam* eserinde ilk olarak milli kültür ve din ayrımı yapıldığı

görülmektedir. Genel çerçevede İslam'ın farklı yorumlamalarına göre değişen toplumsal yapının örnekleri sunulmuştur. *Türkler, Türkiye ve İslam* adlı eserde çoğunlukla din ve siyaset ilişkisine odaklanılmıştır. *Türkiye'de Yeni Kapitalizm* adlı eserde ise Türkiye'de Cumhuriyet sonrası iş ağının ve burjuvazinin oluşumuna odaklanılmıştır. Cumhuriyet sonrasında özellikle 1960'lardan itibaren değişen siyasi ve ekonomik sistemler üzerinden toplumsal yapıya ve dini kimliğin konumu üzerinde durulmuştur.

Dinin siyasallaşan İslam biçiminde toplumsal hakimiyeti, dinin yorumlayış biçiminde toplumsal bütünlüğü sağlamasının öncelikli olduğuna yer verilerek toplumsal yapıda ekonomi ve siyaset sisteminde ilişki ve etkileşim ağı oluşturması hali *Türkler, Türkiye ve İslam* kitabında II. Abdülhamit Döneminden itibaren var olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan Erken Cumhuriyet Döneminde sekülerleşme faaliyetleri ile dinin toplumsal hakimiyetinin kesintiye uğramış olduğunu ve günümüze kadar geçerliliğini koruduğu fikrinin *Türkiye'de Yeni Kapitalizm* eserde yer aldığı görülmektedir.

Dini kimliğin ilişki ağları üzerinde belirleyici bir unsur olmasının *Türkiye'de Yeni Kapitalizm* eserinde de belirtildiği gibi Demokrat Parti döneminin sonrasında oluşan siyasi parti oluşum sürecinden itibaren görünümünün örnekleri sunulabilmektedir. Siyasallaşan İslam'ın varlığının Cumhuriyet öncesinden itibaren meşrulaştırılmış varlığıyla beraber ekonomik gelişmelerde dinin ve siyasetin görünümü TUSİAD, MUSİAD ve TÜRKNFED gibi kuruluşlarla örneklendirilebilir. İnanç kaynağı ve siyasi düşünsel bütünlüğün ekonomi sisteminde var olan hegemonyası veya ilişki ağının toplumsal kutuplaşmalara sebep olduğu fikrinin her iki eserde de yer aldığı söylenebilmektedir.

Çok kültürlüğün hâkim olduğu ve farklı dini kimliklere sahip bireylerden oluşan toplumsal yapıda toplumunun genelinin Müslüman olduğunun varsayılarak siyasi ve ekonomik faaliyetlerde bulunulması, devletin yönetim biçiminde de dini kimliklerin öne çıkması durumu toplumun Müslüman olmayan veya farklı ideolojiye sahip kişilerin ötekileştirilmesine ve yok sayılmasına sebep olduğu fikri her iki kitapta da kısmen yer almaktadır. *Türkler, Türkiye ve İslam* başlıklı kitapta bu durumun İslam'ın farklı yorumlanış biçimlerinin tarihsel kronolojide toplumsal değişmelere bağlı olarak meydana geldiği belirtilerek meşrulaştığını öne çıkarıcı bir tavır ile ele alınmış fakat *Türkiye'de Yeni Kapitalizm* kitabında toplumsal değerlerin kutuplaştırmaya doğru yöneliminin ciddi toplumsal sorunları meydana getirebileceğini ifade etmiştir. Son olarak günümüz toplumsal problemi olarak din eksenli toplumsal ayrışmanın Ahmet Yaşar Ocak tarafından İslam'ın farklı yorumlamalardan dolayı ve köktenci Batıcılığa yakın toplumsal eylem gücünden dolayı kaynaklandığından bahsederken, Ayşe Buğra ve Osman Çalışkan, dinin inanç kaynağı olarak toplumsal hakimiyetinin farklı dinlere mensup olan bireyler üzerinde siyasi ve ekonomik sistemde bütünleşmiş biçimde konumlanmış olması ile toplumsal kutuplaşmalara sebep olduğu fikri öne çıkmaktadır.

Kaynaklar/References

- Buğra, Ayşe – Savaşkan, Osman. *Türkiye'de Yeni Kapitalizm: Siyaset, Din ve İş Dünyası*. çev. Bülent Doğan. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Gökalp, Ziya. *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*. İstanbul: Toker Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Mardin, Şerif. *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*. İstanbul: İletişim Yayınları, 22. Basım, 2021.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türkler, Türkiye ve İslam: Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 15. Basım, 2018.